

Бранко Павићевић

ОДУЗИМАЊЕ ЗВАЊА ГУВЕРНАДУРА ВУКУ РАДОЊИЋУ
1808. ГОДИНЕ

Најистакнутија личност у породици Радоњића са Његуша био је, ван сумње, Јован (Јоко) Станов Станиславов) Радоњић, црногорски гувернадур. Тридесет година је дјеловао у друштвеном животу Црне Горе. Његов је положај ојачао послје смрти Шћепана Малог, кад се на челу Цетињске митрополије налазила доста пасивна личност владике Саве, чију је улогу Шћепан Маги био свео искључиво на црквену дјелатност.¹

Средином осамдесетих година осамнаестог вијека Јован Радоњић покушава да узме у своје руке све послове од општег значаја за Црну Гору. Историјске околности су му биле релативно повољне, а осјећао је да му неће бити тешко изаћи на крај с владиком Савом у евентуалним споровима. Гувернадур је тада једино могао да зазире од младог архимандрита Петра Петровића. Предосјећао је да у његовом лику израста фигура која би могла да постане истински народни вођа. Још 1775. Радоњић је био збуњен чињеницом да је архимандрит Петровић, по претходном споразуму с владиком Савом а без договора с осталим земаљским првацима, путовао за Беч да испита могућност за одлазак једне црногорске делегације у Петроград, на политичке разговоре с руском владом.² Тада је Радоњић процијенио да ће утицај младог архимандрита најлакше сузбити ако у народним пословима буде дјеловао заједно с њим. Већ 1777. Радоњић и архимандрит Петар Петровић представљају двије главне личности црногорске делегације која је путовала за Петроград, да би

¹ Видјети о томе детаљније код Г. Станојевића *(Црна Гора пред стварање државе 1773 — 1796, Београд 1962, 17. и даље)*!

² Исто, 24.

послије неуспјеха у руској пријестоници започела разговоре у Бечу о закључењу „Конвенције“ с бечком владом.³

Сарадња Јована Радоњића с Петром I Петровићем Његошем настављена је послије похаре Црне Горе од стране Махмут-паше Бушатлије 1785. године. Она је ојачана средином 1796, кад је Црној Гори поново запријетила опасност од скадарског везира. Мало је ко тада у Црној Гори предвиђао да ће међу двојицом најугицајнијих Црногораца доћи до разилажења, поготово што су у биткама на Мартинићима и на Крусима обојица показали не само задивљујућу одлучност у одбрани Црне Горе већ и висок степен међусобне сарадње и уважавања. Али, кад су послије битке на Крусима славу велике црногорске побједи савременици почели да везују за име главног заповједника црногорске војске, и кад је у Петрограду оцијењено да Владици, у првом реду, треба захвалити за тријумф црногорског оружја, те је због тога и награђен највишим руским ратним одликовањем (Орденом Александра Невског I степена), било је јасно да ће убрзо доћи до захлађења односа међу Владиком и гувернадуром. Тешкоће и неспоразуми у сарадњи међу њима доћи ће до изражаја већ сљедеће, 1797. године. У политичком сукобу који је те године избио супарничке стране нијесу биле равноправне. Владика је, као „каваљер росијски“, имао све шансе да добије пуну подршку и од водећег старјешинског слоја и од народа, па је гувернадур остао картких рукава. Средином септембра те године Владичино првјенство санкционисано је и једном скупштинском одлуком, која је категорично истакла да се даје „полнаја власт господину митрополиту Петру Петровићу, 1797-го(да), септембрија ден 3-и, да јест началник, протектор и заповједник нашего народа ... и да му нико нема прекословит никадар ... ни војвода, ни кнез, ни бољар, ни главар, ни који друго старјешина“.⁴ Узалуд је гувернадур покушавао да колико-толико сачува и позицију своју и своје породице, обраћајући се молбама аустријском императору⁵ — судбина гувернадурства у Црној Гори била је, у ствари, запечаћена наведеном скупштинском одлуком.

Крајем 1802. умро је гувернадур Јован Радоњић. Његово звање је тада узео син му Вуко, и то „самовољно“, јер, како Вуксан оправдано истиче, гувернадурска титула није била насљедна.⁶

³ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд 1912, 7 — 11.

⁴ Д. Вуксан, *Кад и како је укинута гувернадурство у Црној Гори*, Записи XVIII, св. 1, Цетиње 1937, 1.

⁵ Д. Вуксан, *Политичка и друга интересантна писма из времена Петра I*, Записи XXI, св. 4, Цетиње 1939, 242, гувернадур Јован Радоњић Ђесару, Његуши 23. XII 1797/3. I 1798.

⁶ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 93.

Досад се држало да је Вуку Радоњићу први пут одузето звање гувернадуре 1818. године.⁷ Није се знало да је 1808. предложено да се лиши гувернадурског звања и оно му је, како изгледа, тада и одузето.

— * —

Француска окупација Боке Которске довела је Црну Гору у деликатан положај. Црногорци су добили за сусјед једну европску силу, са чијом су војском укрштали мачеве у току 1806. и 1807. године на бојиштима од: Корчуле, Бргата, Цавтата, Дебелог Бријега, Херцег-Новог и Мојдежа. Успомена на то војевање оставила је дубок траг у сјећању и Француза и Црногораца. Због тога црногорском владару, владици Петру I, такав сусјед није могао бити добродошао. У свијести Црногораца почела су тада да искрсавају носталгична присјећања на некадашње старе сусједе — Млечане, с којима се увијек лако излазило на крај. Народ Црне Горе спонтано је дошао до једног макијавелистичког сазнања да је слаб сусјед једино добар сусјед, а од јаког, поготово оног чија је снага у успону, треба зазирати и страховати.

Владика Петар I је био убијеђен да је француска власт у Далмацији и Боки Которској кратког вијека, без обзира на Наполеонову војну силу. Црногорски владар је био увјерен да ће уједињена Европа наћи снаге да побрка империјалне планове француског владара и да ће га вратити у национално-политичке границе. Због тога је Владика желио да с моћним сусједом успостави регуларне односе, али без трунке спремности за ближу сарадњу. Француски војни и цивилни представници у Боки Которској још за вријеме ратовања са Црногорцима знали су да је Владика личност изузетних људских квалитета, па су настојали да са њим успоставе тјешњу сарадњу. Чак је и сам император Наполеон I крајем јануара 1808. године послао маршалу Мармону инструкцију да се стара да „придобије“ владика Петра I за сарадњу.⁸ А кад је у Париз прислио одговор да црногорски владар с подозрењем прима такву иницијативу, Наполеон I је поновио упутство Мармону и препоручио му да покуша како би „придобио воће те земље“.⁹

Пошто није желио да прихвати никакав облик тјешње дипломатске и политичке сарадње с Наполеоновом Француском, Петар I се старао да житељима Црне Горе препоручи строго поштовање свих међународно-правних правила понашања с новим сусједом. Он је још у марту 1808, кад је осјетио комешање међу

⁷ Д. Вуксан Кад и како је укинута гувернадурство, 5—9.

⁸ Д. Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784—1830)*, Цетиње 1950, 230.

⁹ Исто, 231.

становништвом на граници према Паштровићима, упутио посланицу Глуходољанима, у којој је строго запретио сваки покушај изазивања сукоба с Французима. „Ако ли једна пушка ваша пукне на Французе“ каже се у посланици Владичиној — „та ће пушка пукнути против истог цара Александра и противу свакогег поштења вјерна Црногорца и Брђанина“.¹⁰

— * —

Почетком маја 1808. године избила је побуна у Брајићима. Мало је ко тада очекивао да ће брајићка афера имати тако озбиљне посљедице по житеље овог пограничног насеља и да ће доћи до озбиљне затегнутости у односима Црне Горе са француским властима у Боки Которској.¹¹

Основни разлог за побуну Брајића састојао се у томе што су становници овог села одлучно одбили да узму учешћа у изградњи војних друмова кроз Боку Которску. Узалуд је владика Петар I покушавао да их приволи на испуњавање грађанске обавезе према новим властима, Брајићи су остали упорни.¹² Страхујући да црногорска гранична племена не узму у заштиту Брајиће, Владика је на вријеме упозорио не само Црмничане већ и Ријечане и Катунане да се уздржавају од сваког, макар и најмањег сукоба на граници.¹³

Француске власти нијесу имале повјерења у Владичине мирољубиве изјаве. Власти и у Будви и у Котору истицале су податке који су Владикау демантовали и потврђивали француске зебње. Тако је, темељећи своју књигу на подацима из архива француских окупационих власти, француски писац П. Пизани, у својој чувеној књизи о Далмацији, истакао тврдњу да је брајићку побуну подстакао сам владика Петар I Петровић Његош.¹⁴

Иако су Владичине изјаве о поштовању неутралности у току брајићке буне биле искрене, црногорски владар није смеао с ума бригу о чувању територијалног интегритета Црне Горе. Он је на вријеме предузео одбрамбене мјере, те је у ту сврху издао и наредбе да се један дио муниције из магацина на Ријечи

¹⁰ Д. Вуксан, *Посланице митрополита црногорског Петра I*, Цетиње 1935, посланица Глуходољанима, Маине 12/24. III 1808. (69).

¹¹ Видјети детаљније код Вуксана (*Петар I Петровић Његош*, 172—175). Обратити, такође, пажњу и на податке о брајићкој афери које даје В. Ђорђевић из аустријских архива (*В. Ђорђевић, Црна Гора и Русија /1784 — 1814/*, Београд 1914, 306—309). Београд 1914, 306—309).

¹² Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, 172.

¹³ *Посланице*, 78—80. Видјети и *Петар I Петровић Његош*, 173.

¹⁴ P. Pisani, *La Dalmatie* (1797 — 1813), Paris 1893, 293.

Црнојевића пренесе на Мајсторе, док је Црмничанима издао наредбу да посједну државну границу према Папштровићима, али да строго воде рачуна о одржавању неутралности у сукобу Француза с Брајићима. Нешто касније поручио је Цеклињанима и Добрљанима да и они буду приправни за случај потребе.¹⁵ А кад је брајићка буна достигла критичну тачку и Французи запрјетили да ће брајићке бјегунце тјерати преко црногорске границе, Владика је издао наредбу свим црногорским племенима да буду спремни да оружаном руком заштите неприкосновеност црногорске државне територије.¹⁶

Први напад на Брајиће извршен је 10/22. VIII 1808. снагама од десет чета француских регуларних трупа. Њима се на прилазу насељу супротставило 130 брајићких устаника, ријешених да бране своје село до последњег човјека. Сукоб је потрајао читав дан.¹⁷ Биланс овог првог сукоба био је поразан за француске јединице, регрутоване, углавном, из састава трупа 23. француског пука; погинуо је командант батаљона, а међу рањенима се налазио и ађутант Ђенерала Делзона.¹⁸

Узнемирен неповољним вијестима о сукобу с брајићким побуњеницима, француски генерал Клозел хитно је допутовао из Дубровника у Будву.¹⁹ Чим је стигао у Будву, наредио је вицеделегату Будве, грофу Зановићу, да поручи владици Петру I да не дозволи да Црногорци пруже било какву помоћ побуњеницима. Клозел је, иначе, дао гаранције да француске царске трупе неће повриједити граничну линију.²⁰

Ојачане француске трупе, под непосредном командом Ђенерала Клозела, започеле су 26. августа шестодневне операције против брајићких побуњеника. Брајићи су очајнички одолијевали нападима 4.000 француских војника. У борбама на страни побуњеника узео је учешћа и један број Црногораца из пограничних племена. Чим је то сазнао, Клозел је поручио Владици да ће силом пријећи црногорску границу да гони побуњенике. На Ђенералову поруку Владика је одговорио изјавом да ће издати наредбу својој војсци да свим силама заштити територије под црногорским суверенитетом. Владичина изјава натјерала је Кло-

¹⁵ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 172—173.

¹⁶ М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске почетком XIX столећа*. Из Петроградскога државнога архива, Споменик СКА XXXI, Београд 1898, 116—117, Петар I књазу А. Б. Куракину, Цетиње 22. VIII/3. IX 1808.

¹⁷ Исто, 116.

¹⁸ Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 245.

¹⁹ Исто.

²⁰ М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске*, 110—113 (Драговић је објавио сва значајнија писма „краљевског подде-легата Зановића Владици у току августа 1808, као и писма Владичина Ђенералу Клозелу послата у данима оружаних сукоба код Брајића, 109—113).

зела да 16/28. VIII дезангажује јединице спремљене за прелаз границе. Два дана послије тога и црногорске су се снаге повукле.²¹

Суровост обрачуна трупа Ђенерала Клозела са побуњеним Брајићима владика Петар I је доводио у везу с француским стратегијским комбинацијама према Црној Гори и Албанији. Владика је држао да је разарање Брајића учињено добрим дијелом и ради Црне Горе; требало је, како је Владика истицао у једном писму Куракину, по сваку цијену извршити притисак на Црногорце да прихвате иницијативе француске владе. Да би то остварили, а видећи Владичину непопустљивост, Французи су чак покушавали да створе „јаку странку у Црној Гори“ против земаљске власти. Исто тако, власти у Боки Которској су покушавале да „лукавошћу“ и „новцем“ поремете тек успостављени мир између Црне Горе и Скадарског пашалука и да анулирају одредбе тек закљученог мировног уговора у Купидуху код Жабљака, склопљеног 21. VI/3. VII 1808, чије су одредбе, по Владичиној оцјени, имале далекосежан значај за Црну Гору.²²

Владичине бриге због притиска француских власти на Црну Гору удвостручила је чињеница да је средином јула 1808. допутовао у Котор архимандрит Стефан Вучетић, стари противник црногорског владара и познати „возмутитељ“ народни. Он је из Беча донио са собом и нека писма за маршала Мармона. По Владичиној оцјени, Вучетић је, поред осталих грехова почињених према Црној Гори, сносио највећи дио одговорности за неуспјех црногорско-руске експедиције у Херцеговини 1807. године. Све су Владичине оптужбе биле на мјесту. Показало се да је Вучетић, чим је стигао у Котор, не часећи ни часа, започео интриге против црногорског владара. Из кругова блиских старом грбаљском пребјегу почеле су да се шире вијести о томе како се народ почео постепено окретати против њега.²³

Од свих политичких противника Владици је највише јада задао управо Стефан Вучетић. Владика се лако могао носити с овим препреденим противником, да га нијесу подржавали неки истакнути руски дипломати и политичари.²⁴ Можда је у жесто-

²¹ Исто, 117, Петар I А. Б. Куракину, Цетиње 22. VIII/3. IX 1808. По неким подацима, у Брајићкој побуни крајем августа 1808. узело је учешће 300 — 400 Црногораца (В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 306).

²² М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске*, 117—118.

²³ АВПР, ГА, 1—13, 1809, 6, 2, 5, 6. У овом фонду старог Спелтербуршког архива постоје три писма Петра I Румјанцову, упућена са Станјсвића 22. I/3. II 1809. Она са оним писмом књазу А. Б. Куракину, које је објавио Драговић у Споменику XXXI (116—117) чине у неку рuku цјелину. Постоји и треће Владичино писмо, упућено истог дана са Станојевића, у коме црногорски владар тражи заосталу двогодишњу помоћ од 1.000 златних рубаља.

²⁴ АВПР, ГА, 1—13, 6, књаз Куракин Румјанцову, Париз 28. III/9. IV 1809.

кој кампањи вођеној против Владике Вучетић имао подршку и код понеког црногорског старјешине. Ако је оваква претпоставка оправдана — онда је то могао бити само Вуко Радоњић, гувернадур црногорски.

А да су односи Владичини с гувернадуром били поремећени већ од првих дана француске окупације Боке Которске говоре на посредан начин двије историјске чињенице. Наиме, још уочи побуне Брајића Црна Гора и њезин владар били су дужни да одговоре на захтјев француске владе о успостављању француског конзулата на Цетињу. Владика о томе није желио да одлучује без сагласности с осталим земаљским првацима. А они су се 6/18. VIII 1808. састали на Цетињу и потписали познату „Изјаву“ у седам тачака, у којима су побројани разлози због којих Црна Гора није могла прихватити француски приједлог о успостављању конзулата. Међу старјешинама потписницима, чије су титуле наведене у овом документу, није био назначен гувернадур. Побројане су само слjedeће титуле: „Сердари, војводе, кнезови, арамбаше, барјактари од све Црне Горе и Брдах“.²⁵ Иако се из овога тешко може извести поуздан закључак, намеће се, ипак, претпоставка да је већ почетком 1808. дошло до разилажења између Владике и гувернадуре. То, уосталом, у неку руку потврђује и текст документа потписаног у Купидуху, код Жабљака, на коме такође не постоји потпис гувернадуров.²⁶

Разилажење између Владике и гувернадуре било је сасвим природно; њему се нико није чудило, свако је, ко је иоле узимао учешћа у организацији земаљске власти у Црној Гори, памтио скупштинску одлуку из 1797, којом је гувернадуру одузето право да представља земљу. Сваки житељ Црне Горе је последице разарања Брајића схватио да је Одлука из 1797. била оправдана и да убудуће Владика, као врховни земаљски поглавар, не може имати повјерења у гувернадура. Непосредан повод за то представљао је један догађај директно повезан с крвопролићем на Брајићима. Тада је, како се сазнаје из једног Владичиног писма Николају Петровићу Румјанцову, црногорски гувернадур, Вуко Радоњић, заједно са својим рођацима, предао двојицу Црногораца француским властима. Ове су по кратком поступку предате Црногорце осудиле на смрт и стријељале. Гувернадуров поступак изазвао је огорчење у читавој Црној Гори. Извјештавајући

²⁵ М. Драговић, *Материјали за историју Црне Горе и Боке Которске*, 111—112.

²⁶ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 177. Видјети о томе и писмо Саве Пламенца Петру I, Ријека Црнојевића 22. VI/4. VII 1808. (М. Драговић, *Материјали за историју Црне Горе и Боке Которске*, 114—115).

руског државног канцелара о томе, Владика је напоменуо да је „народ црногорски разријешо гувернадурџа дужности“.²⁷

Да ли је одлука о укидању гувернадурства 1808. стварно спроведена у живот, или је Владика, у жељи да гувернадурџу пружи прилику да искаје почињени гријех, извршио аболицију — тешко је рећи. Ово се питање намеће због тога што се на суђењу 1818, кад је Вуку Радоњићу правоснажном судском пресудом одузето звање гувернадурџа, међу инкриминисаним радњама спомиње и предаја двојице Црногораца француским властима.²⁸

Тако је година 1808. означила почетак рушења политичке каријере Вука Радоњића, посљедњег гувернадурџа црногорског.

²⁷ АВПР, ГА, 1—13, 1809, 6, треће писмо Петра I Румјанцову, Стањевићи 22. I/3. II 1809. Интересантно да Д. Вуксан за вријеме прегледа и сређивања архивалија из епохе Петра I није пронашао ни копију ни концепт од ова три Владичина писма.

²⁸ У октобру (10/22) 1818. била је сазвана општеземаљска скупштина на Цетињу. На њој је јавно суђено Вуку Радоњићу за неколико преступа. Оцјењујући све његове кривице, Скупштина га је осудила као „преступника и погазитеља Народнога Законика и Превитељства“, те му је због тога одузето право „да буде међу нама гувернадурџом“. Између осталих гувернадурџових грехова споменута је и чињеница да је Радоњић својремено окупио „Ранчевиће да фатају попа Лаза и његова брата Јока“ и, мјесто „у суд народни ће се суде Црногорци и Брбани“, предао их „у суд и у руке Французима“ (Д. Вуксан, *Кад и како је укинута гувернадурџство*, 7—8).